

ВІДГУК
офіційного опонента СИНЯКА Івана Леонідовича
на дисертацію РЕБЕНКА Валентина Володимировича
«Українське козацтво 1600 – 1622 років у працях краківської і варшавської
історичних шкіл», представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 –
історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Поступ історичної науки неможливий без всебічного вивчення історіографічного доробку. Особливо це стосується досягнень зарубіжної історичної науки, де цілісно висвітлено історію України, або її окремі аспекти. Глибинний аналіз польської історіографії, яка неминуче торкається проблем української історії, і мала та до сьогодні має великий вплив на українську історичну науку, завжди займатиме пріоритетне місце в роботах українських істориків-історіографів. Тому появу кандидатської дисертації В. В. Ребенка, яка стосується дослідженню такої актуальної і важливої проблематики, можна лише привітати.

Варто відмітити структуру рецензованої роботи. Вступ, чотири розділи і десять підрозділів, висновки, список використаних джерел та літератури та додатки в повній мірі висвітлюють основні здобутки дисертанта.

У вступі В. Ребенок виразно визначив актуальність тематики дослідження, слушно зауваживши необхідність вивчення здобутків варшавської і краківської шкіл у студіюванні історії українського козацтва початку XVII ст. Тут також чітко обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, встановлено дослідницькі предмет, завдання, хронологічні рамки. Слід зауважити, що дисертант визначив для себе дуже високу планку і, відповідно, робота претендує на рівень синтетичної узагальнюючої праці. Автору загалом вдалося виконати поставлені завдання.

Перший розділ дисертації «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» складається з двох підрозділів. В першому підрозділі «Джерела та історіографія проблеми» дисертант знайомить з джерельною базою дослідження, до якої увійшли друковані та частково рукописні наукові, біографічні, публіцистичні тексти польських істориків другої половини XIX – початку XX ст.

Тут заслуговує на увагу класифікація джерел, здійснена автором відповідно до інформативного потенціалу стосовно історії українського козацтва в зазначений період. В. Ребенок слушно поділив джерельну базу на загальну (праці, присвячені загалом історії Польщі), тематичну (доробки, де козацька тематика є головною або однією з головних) та історіографічну (критичні рецензії на історичні праці, аналітичні розвідки спадщини досліджуваних істориків, їхні біографічні нариси, а також історіографічні розвідки) і представив розлогу характеристику кожної з них. Така градація дозволила здобувачеві продумано і логічно представити джерельну складову кандидатської дисертації. Значно доповнюють останню архівні матеріали, які дотичні до життя і діяльності вчених досліджуваного періоду, зібрані дисертантом внаслідок великої евристичної роботи в фондах бібліотек та архівів Польщі.

Досить насиченим фактологічним матеріалом і аналітично обґрунтованим є історіографічний огляд проблеми. В ньому автор не лише знайомить з істориками, які займалися дослідженням даної тематики, а й окреслює періодизацію та напрямки їхніх досліджень в певний період.

Доволі фахово В. Ребенок репрезентував другий підрозділ першого розділу «Теоретико-методологічні засади вивчення наукових шкіл». На відміну від багатьох дослідників, які лише декларують методологічну складову, дисертант в роботі на конкретних прикладах продемонстрував застосування того чи іншого методу. Позитивним в роботі є наявність понятійного-категоріального апарату, де здобувач задля висвітлення ключових явищ польської історіографії досліджуваного періоду робить спробу тлумачення таких термінів, як «історичне середовище», «історичний осередок», «історична школа», «історіографічна течія», «історіографічний напрям», «позитивізм».

У другому розділі «Спільне і відмінне: політичні погляди, концептуальні положення, світоглядні основи краківської та варшавської шкіл» автор робить спробу змалювати колективний портрет вчених згаданих шкіл, шукає спільні та відмінні риси в політичних поглядах істориків, науковому і суспільному житті. Перший підрозділ «Краківська і варшавська історичні школи на тлі епохи»

присвячений вивченню політичних умов, в яких працювали дослідники обох шкіл. Таке знайомство важливе з огляду виявлення впливів на представників польської історичної науки, які, відповідно, втілювалися в їхніх роботах. Дисертант слушно відзначає «нерівність» політичних умов в роботі варшавської і краківської шкіл. На тлі розділеності Польщі, коли варшавська історична школа опинилася в юрисдикції Російської імперії, а краківська Австро-Угорської, життя і діяльність представників обох напрямів історичної науки значно різнилися. В той час, коли в краківській школі, яка перебувала в юрисдикції Австро-Угорщини, існували такі потужні польські науково-дидактичні осередки, як кафедра історії Польщі у Ягелонському університеті, кафедра загальної історії у Львівському університеті та Академія знань, представники варшавської школи в умовах належності до Російської імперії, піддавалися жорстокій цензурі з боку російських чиновників. Тому історична наука в Варшаві, як вірно відмітив В. Ребенок, на відміну від Кракова перебувала в підпіллі, гуртувалася навколо наукових часописів і розвивалася на неформальному рівні під час зборів варшавської еліти в помешканнях провідних науковців і літераторів.

Важливим здобутком автора тут потрібно вважати аналіз політичних поглядів самих представників варшавської і краківської шкіл (ставлення до Січневого повстання), які могли відбитися у їхніх доробках. Цікавість викликають спостереження дисертанта про соціальне походження представників обох шкіл, здобуту освіту, кар'єрний зріст тощо.

Другий підрозділ другого розділу «Єдність протилежностей: краківська і варшавська школи» знайомить зі старшим (В.Калінка, Ю.Шуйський) та молодшим (М.Бобжинський, С.Смолька) поколіннями краківської школи. Дисертант виділяє спільну концепцію школи і окремі трактування її представників причин занепаду держави. Подібно В. Ребенок представляє представників варшавської школи (С.Лагуна, А.Павінський, Т.Корзон, А.Рембовський, В.Смоленський), які полемізували з «краківськими» колегами і досліджували історію Польщі не через призму національної катастрофи, як це

робили дослідники краківської школи, а розглядали польське минуле як історію народу, крізь призму суспільного виміру.

Третій розділ дисертації «Краківська історична школа» репрезентує життя та діяльність провідних представників краківської школи. В. Ребенок серед когорти вчених-істориків цього осередку, які в своїх студіях торкалися українського козацтва, природно виділив Ю.Шуйського, М.Бобжинського, С.Смольку і С.Тарновського. У першому підрозділі «Українське козацтво початку XVII ст. в синтезі Ю.Шуйського «Історія Польщі відповідно до останніх досліджень»» дисертант цілком слушно підкреслив дуалізм поглядів історика на українське козацтво: роль козаків в обороні східних рубежів Речі Посполитої з одного боку, та самостійні козацькі військові дії, які шкодили дипломатичним зносинам з Туреччиною.

Другий підрозділ третього розділу «Козацтво початку XVII ст. в «Нарисі історії Польщі» М.Бобжинського» характеризує українське козацтво як важливий геополітичний інструмент Речі Посполитої для політичних маніпуляцій у тогочасних міжнародних відносинах у Східній Європі. В. Ребенок вірно зауважив негативне, а почасти вороже ставлення М.Бобжинського до козаків, який відкидав їхній державницький вплив та заперечував їхню релігійність. Однак, як підкреслив дисертант, вчений справедливо відзначив значення козацтва, яке сприяло поширенню серед широких мас населення ідей свободи та вольності.

У третьому підрозділі «С.Смолька і С.Тарновський – два погляди на українських козаків» здобувач проаналізував погляди на українське козацтво двох вище зазначених представників краківської школи. Він виділив комплексний підхід С.Смольки у вивченні козаків: умови його виникнення (татарський чинник), появу Запорозької Січі, як оплот захисту православ'я (через вплив грецьких монахів з Туреччини), джерела формування українського козацтва (польські осадники «великого степу»). На відміну від С.Смольки, С.Тарновський, як зауважив В. Ребенок, в окремих працях був куди лаконічний у своїх трактуваннях козаків. Лише в роботі «Про Русь та Русинів», історик виводив початки козацтва з простого люду, українців, хоча наголошував і на

присутності поляків, молдаван та татар. Заслугою цього дослідника, на думку дисертанта, була спроба відобразити психологічно-мотиваційні фактори, які спонукали людей поповнити лави козаків, їх поділ на правобережних і лівобережних, виділення конфронтаційних моментів між поляками та козаками.

Не менш ґрунтовно В. Ребенок у четвертому розділі «Варшавська історична школа» аналізує ключові історичні праці представників варшавської історичної школи, у яких відображено їхні погляди на українське козацтво 1600 – 1622 рр. У першому підрозділі «Історія українських козаків 1600 – 1622 рр. у науковому доробку Т. Корзона» дисертант підкреслює захоплення цього вченого українськими козаками, який, на думку здобувача, сприймав козацтво як важливу складову військової історії Польщі, позитивно оцінював діяльність П.Сагайдачного, однак доволі неоднозначно сприймав їхні чорноморські походи.

Доробок іншого представника варшавської школи – О.Яблоновського, висвітлено в другому підрозділі «Козацька проблематика початку XVII ст. у працях О.Яблоновського». В.Ребенок зауважив, що вчений загострив увагу на утворенні й формуванні козацтва, позитивно оцінював військові дії козаків в складі польського війська в молдавських походах та Інфляндській війні. Здобувач, узагальнюючи внесок О.Яблоновського у вивчення козацтва, вірно відмітив, що дана тематика перебувала на маргінесі його наукових зацікавлень і розглядалася в контексті польської історії.

Третій підрозділ четвертого розділу «В.Смоленський – історіографічна оцінка краківської школи і його погляди на історію українських козаків» ілюструє аналіз дисертантом праць цього представника варшавської школи. Тут же В. Ребенок на прикладі однієї з робіт («Історичні школи в Польщі. Головні напрямки поглядів на минуле») репрезентує полеміку В.Смоленського з колегами краківської школи, де він натякав на відсутність новизни в роботах краківських представників. В контексті досліджень В.Смоленським українського козацтва, здобувач дійшов висновку, що козацтво представлено в руслі колонізаторської політики освоєння «дикого степу». Історик позитивно характеризував організатора і провідника українських козаків, канівського і черкаського старосту

Остафія Дашкевича, підкреслював згубний вплив на козаків шляхти і королівських старост, згадував про участь козацтва у молдавських походах, під час Смути в Московії, польсько-московські війни, під Цецорою і Хотиним. Загалом В. Ребенком слушно відмічено, що козацька тематика в науковому доробку В.Смоленського не була провідною і знаходилася на периферії його наукових вподобань.

У висновках дисертаційної роботи підбито підсумки дослідження. Вони є конструктивними і відображають значимість проведеної роботи та її внесок в українську історичну науку. Текст автореферату в повній мірі відображає зміст дисертації. Основні результати дослідження відбилися в наукових публікаціях В. Ребенка і були достатньо апробовані на наукових конференціях.

Втім, незважаючи на досить високий рівень роботи, представлена дисертація не позбавлена окремих вад:

1) В характеристиці об'єкту дослідження, дисертант зауважує польську історіографію XIX – початку XX століття (с. 15). Зважаючи на тему роботи, на нашу думку об'єкт мусить бути більш конкретизований, а саме не вся польська історіографія заявленого періоду, а конкретно доробок варшавської і краківської шкіл.

2) З тексту дисертації відчувається захопленість В. Ребенком загалом доробком польських істориків краківської і варшавської шкіл, що в окремих моментах спостерігається ухилення від предмету дослідження. Приміром, на нашу думку, в підрозділі 4.3 є зайвим така розлога характеристика полеміки В.Смоленським праць краківських колег (с. 168 – 176), надто коли там не фігурує порушена проблематика – українське козацтво початку XVII ст.

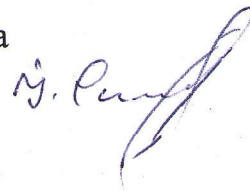
3) В окремих частинах дисертації спостерігається недостатній аналіз праць та розлоге цитування тексту (с. 86, 88 – 89, 94 та ін.).

4) Робота місцями недостатньо редагована і вичитана, та містить граматичні і хронологічні помилки. Наприклад, харківська дослідниця О.Богдашина в історіографічному огляді представлена О.Богданиною (с. 21),

роки життя представника краківської школи Станіслава Тарновського представлені (1837 – 1817) (с. 48).

Однак, більшість із висловлених зауважень носять рекомендаційний характер і суттєво не впливають на високу оцінку дисертації В. Ребенка, яка є самостійним, комплексним і системним дослідженням, що вносить помітний вклад в розвиток української історіографії і історичної науки в цілому. Загалом, робота «Українське козацтво 1600 – 1622 років у працях краківської і варшавської шкіл» виконана на належному науково-дослідницькому рівні, відповідає всім вимогам, викладеним у «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 і зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 656 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», а її автор РЕБЕНОК Валентин Володимирович – заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу актової археографії Інституту
української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України

І. Л. Синяк

